

32:929 Ђано Г.(049.32)
COBISS.SR-ID 34919689

Осврт
Примљен: 16. децембар 2019.
Прихваћен: 02. октобар 2020.

Др Фабрицио Руди

Универзитет „Фридрих II”, Напуљ (Италија)

e-mail: fabrizio_rudi@hotmail.it

**О КЊИЗИ ЕУЋЕНИЈА ДИ РИЈЕНЦА ЂАНО.
ПРИВАТНИ И ЈАВНИ ЖИВОТ ЗЕТА РЕЖИМА
(EUGENIO DI RIENZO, CIANO. VITA PUBBLICA
E PRIVATA DEL GENERO DEL REGIME
(ROMA: SALERNO EDITRICE, 2018, 696 PAGINE))**

Нова импозантна биографија Галеаца Ђана, коју је приредио Еуђенио ди Ријенцо, представља одличну синтезу три аналитичка правца, што је веома захтевно када је реч о монографији. То је анализа приватног и политичког живота „зета режима”, „станара палате Венеција”, приказаног огољено и без икаквих идеолошких примеса; затим анализа дипломатских и међународних односа историјског периода, који се обично изузима из контекста његовог природног тока, као наставка прошлости и претходнице будућности; и на крају снажног профила Италије у историјском периоду пуном супротстављених страсти и често пристрасних реконструкција.

У том маниру Ди Ријенцо је допринео препознавању праве улоге и моћи италијанске дипломатије у Европи и свету са позиције силе коју је имала Италији тога доба и са којом су друге силе, пре или касније, морале да се суочавају. Насупрот томе, нема ничег сличног у приступу профилу личности Галеаца Ђана, којој аутор приступа строго и са пуно прекора. Читав младалачки период Галеаца Ђана је немиран, проживљен у сенци престижа и моралне снаге његовог оца Костанца, хероја из Бакара. Ди Ријенцо се не задржава на психолошким разматрањима односа оца са сином, али признаје

да су они врло брзо довели „до опасности да буде проћердана [од стране Галеаца] сва његова предност у изнурујућој игри, вођеној по правилима које су други наметнули, у намери да се достигне, па чак и превазиђе очева личност, циљ који је још као дечак себи наметнуо”. (стр. 25)

Галеацу Ђану аутор приписује читав низ моралних мана, мање или више видљивих. Скоро све те мане види као резултат његове неспособности да се отворено суочи са улогом коју му је отац наменио (иако није ни на који начин интервенисао у синову корист на конкурс за место секретара посланства), понекад склоном мањкавостима протканим немаром и прохтевима типичним за извесне декадентне слојеве европске буржоазије. Несумњиво је да одатле потиче двосмисленост којом је проткан *Дневник* који је Галеацо водио од 1939. до 1943. године и који Ди Ријенцо студиозно преиспитује, практично страницу по страницу.

Исто тако, кроз анализу дипломатске каријере Галеаца Ђана аутор пружа и конкретну слику балансирања Италије тога времена у европској и светској политици. Галеацо је започео своју дипломатску каријеру када је Мусолини 22. маја 1929. подржао улазак у службу у министарство спољних послова изданке познатих италијанских породица попут Помпеа Алоисија, Фулвија Сувића, Рената Прунаса, Аугуста Роса и Пјетра Куаронија (стр. 74–75). Галеацо је отпочео свој *cursus honorum* у Буенос Ајресу и стекао позиције и лични престиж женидбом са Мусолинијевом ћерком Едом. Следило је намештење у Сантјагу у Чилеу, па премештај у Шангај и унапређење за генералног конзула у Кини, где је учинио свој први велики корак у каријери тридесетих година. Кина је била изложена снажном војном притиску Јапана и претила је опасност да му подлегне. Била је то ситуација која би неминовно тешко угрозила економске интересе Запада на Далеком истоку, међу којима су биле и инвестиције италијанске банке у Кини (Italian Bank for China). Ђано је тада већ успео да заштити потенцијалне позиције Италије везане за експлоатацију бескрајних ресурса „великог азијског болесника” након завршетка битке за Шангај. (стр. 114)

Због тога је унапређен у опуномоћеног министра Италије у Пекингу. Ди Ријенцо подсећа да је пословни успех започео на програму италијанске владе из 1927, која је зацртала „започињање *снажне*

и одговорне интервентистичке стратегије, способне да уведе Италију у авангарду светских сила непосредно заинтересованих за проблеме Источне Азије” (стр. 114–115), чији је циљ био једновременно заустављање јапанског експанзионизма и ширење комунизма. У том контексту је започело захладњење италијанско-јапанских односа, нарочито након што је априла 1934. јапанско министарство спољних послова објавило документ који се чврсто противио сваком покушају економске и финансијске експанзије усмерене на слабење позиција Јапана у Кини. Уследио је заједнички одговор Сједињених Држава и европских сила против такозване јапанске Монрове доктрине. Требало је да Ћано буде особа која би допринела формирању једне „антијапанске Кине”, макар и путем њене „фашистизације” (стр. 119), а његов одлучујући допринос добио је конкретан облик захваљујући подједнаком угледу који је његова породица имала међу експонентима италијанске индустрије и финансија. (стр. 117)

На овом месту Ди Ријенцо исправно подвлачи да су Ћанови дипломатски напори у Пекингу практично анулирани избијањем рата у Етиопији. Италијанско-јапански односи су затим поправљени захваљујући Мусолинијевој интервенцији, при чему је Италија признала јапанску окупацију Манџурије, а Јапан италијанску окупацију Етиопије, са последичним неизбежним захлађењем односа са Кином. То се догодило маја 1936. године. Годину дана касније, 6. новембра, Италија и Јапан потписаће Антикоминтерни пакт. (стр. 120)

У основи италијанске инвазије на Етиопију био је јасан циљ који је подразумевао суочавање са Енглеском како би се спречило да Италија остане без утицаја у зони Црвеног мора и изласка на Индијски океан. Ди Ријенцо подсећа да је Италија остварила одличну позицију на мореузу Баб ел Мандеб, где је 1926. добила „неформални протекторат” (стр. 134), а што је, имплицитно, било сматрано за прву надокнаду систематског искључивања италијанског присуства на Блиском истоку, започетог Сајкс-Пиковим споразумом од 16. маја 1916. године. Ди Ријенцо истиче да је „стратегија италијанске политике, иако у принципу није искључивала оштро суочавање са Великом Британијом, ипак настављена, па и после 1936, у правцу мирољубиве прерасподеле утицаја у зонама највећег стратешког интереса попут Црвеног мора и, надам се, била усмерена на постиза-

ње циљева инструментима културне дипломатије, јавно и скривено”. (стр. 135) Стога, када је Ђано по повратку из Кине 1935. постављен на чело министарства народне културе, Мусолини је моментално искористио „тињајући сукоб” Француске и Енглеске, изазван енглеским заузимањем луке у Хајфи, да отпочне снажан продор италијанске културе у исламске земље, посебно путем веома слушаног арапског радија у Барију. Његово емитовање допринело је не само да се „усмери арапско јавно мњење уопште” током рата у Етиопији већ и да се уклоне препреке за подизање Јеврејске куће у Палестини, бедему преко кога је Енглеска могла да консолидује властито присуство на вратима Суецког канала, повезујући се у том циљу са јерусалимским великим муфтијом. (стр. 137–139) Овакве односе са арапским светом пореметила је идеологија нацистичке Немачке.

Током рата у Етиопији, у ком је Галеацо Ђано показао велику храброст борећи се у саставу XV бомбардерске ескадриле „Disperata” („Безнадежна” – прим. прев.), нагло му је порастао углед, али је чак два пута у том периоду довео у питање исправност Мусолинијевих одлука. Први пут када је, по очевом примеру, изнео мишљење „о живој забринутости великих индустријских и финансијских групација, узнемиренних могућношћу победе заговорника санкција, чак њихову ужаснутост од евентуалности избијања рата на Медитерану између Италије и Уједињеног Краљевства”. (стр. 144) Други пут када је 10. маја 1936. у хотелу „Империјал” у Асмари сазвао представнике италијанских ратних дописника, позивајући их да прихвате чињеницу да је подухват у Етиопији резултат воље и самопрегора целе нације, а не фашистичког режима! (стр. 145) У вези са овим, Ди Ријенцо подсећа да је Ђано увек подржавао Мусолинијеву спољну политику, како у јавним обраћањима, тако и у свом дипломатском раду, али не и пред елитним групама и, нарочито, не у свом дневнику. Ево и начина на који Дневник треба читати: као успомене, а не као историјски извор.

Током овог периода политичка каријера Костанца Ђана достигла је врхунац и 24. априла 1934. године Мусолини га је именовао за члана председништва народне скупштине. Аутор наводи све предности и лоше стране те високе позиције – због које су га прозвали „резервни Дуче”. Костанцо Ђано није само саветовао Мусолинију да након окупације Етиопије покуша да на сваки начин избегне сукоб

с Енглеском већ му је препоручивао и посредовање Самуела Хоара и Пјера Лавала (Samuel Hoare, Pierre Laval) у решавању дипломатске кризе из 1935, не скривајући стрепње о правим намерама енглеско-француске акције, односно да је „циљ Лондона био да изазове рат и проузрокује унутрашњу кризу (у Италији), 'што би довело до збацивања Мусолинија'”. (стр. 48–49)

Ди Ријенцо највише осуђује удаљавање Фулвија Сувића из владе, човека који је боље од свих познавао германску интимну природу. Он се залагао да Италија потпуно стане у заштиту Аустрије, чиме би се онемогућио велики притисак Рајха на Алпе и на Сувићев родни Трст, па дакле и на Јадран. Тада је Сувић постављен за амбасадора у Вашингтону. Исту судбину доживео је и Пјетро Кварони, послат као опуномоћени министар у Кабул. Он је у потпуности схватио да „склад” са националсоцијалистичком Немачком није циљ већ средство „да Лондон и Париз пристану на важне концесије, нарочито на пољу колонијализма и у погледу италијанске експанзије на Балкану и жељених позиција равнотеже на Медитерану”. (стр. 149)

Ћано је постао министар иностраних послова 9. јуна 1936. и одмах је избила на површину амбиција да седне на тастово место. Са те позиције започео је да потхрањује легенду по којој је намеравао да италијанској спољној политици дâ други правац, другачији од Мусолинијевог. Та „нова политика” имала би два лица: обновила би односе између Италије и Немачке и истовремено ограничила немачке амбиције формирањем једне врсте „дунавско-балканског Локарна”. У стварности, како расветљава Ди Ријенцо, ништа у тој Ћановој иницијативи није било различито од Мусолинијевог, што аутор детаљно приказује док анализира дипломатске кораке који су довели до потписивања Челичног пакта: „Ништа Ћано није учинио да одгоди или избегне фатално савезништво, показујући истоветно виђење са Мусолинијевим. Са убеђењем је деловао како би се оно склопило и убрзало, показујући такву ревност, да је потписао пакт не проверивши да ли је у њега унета и обавеза билатералних консултација у случају да једна од потписница ступи у рат.” (стр. 170) Ди Ријенцо, такође, не заборавља да истакне притиске генералштаба копнене војске на италијански политички врх: „Бадоло је, наиме, из бојазни од француског превентивног изненадног напада, намеравао да ту претњу отклони давањем Осовини прецизних

војних обавештења и захтевајући отварање консултација са немачким војним врхом, на шта је, иако преко воље, прве седмице марта Мусолини пристао.” (стр. 173–174)

Ћанова балканска политика је, ефективно, погоршала опште стање. Интервенција у Албанији може да се сматра за корективни потез у односу на резултате Минхенске конференције, али и на споразум са Миланом Стојадиновићем од 25. марта 1937. године. У њој је било елемената којим би се могло постићи анулирање сваке могуће користи од овог споразума. Италија је отворено стала иза пројекта стварања „Велике Албаније”, што је значило подршку косовским Албанцима против владе у Београду. (стр. 183) Исто тако и следећи споразуми, које је Ћано покренуо и са Мађарском ради слабљења Мале Антанте, имали су за циљ маргинализацију утицаја Француске на Балкану и Јадрану и били су део фазе приближавања Немачкој, али су де факто Италију остављали без алтернативе за случај да то приближавање не функционише.

Када је почетком 1937. Херман Геринг посетио Рим, свечано је објавио немачку незаинтересованост за медитеранска питања, потврдио интерес за поштовање границе на Бренеру, али се нимало није дотакао будућности Балкана. Претила је опасност да ће Немачка, кад у једном моменту створи империју од Дунава до Балкана, пожелети и Хрватску и Далмацију, чиме би, како је то Ди Ријенцо сликовито приказао, Мусолинију припало место гаулајтера за Италију. Одатле френетични дипломатски напори Ћана у централно-европским и балканским земљама, од Будимпеште до Атине, да се таква опасност осујети. Против тога је, међутим, директно била усмерена „самоповређујућа” одлука потписивања Антикоминтерног пакта, што је представљао прелудијум оштрог захлађења односа Москве и Рима, које је наступило након потписивања Челичног пакта. Ћана је засигурно бринуло дволично понашање Енглеске: изван увредљивих новинских чланака против перфидног Албиона, Чемберлен и Идн су још од 1937. били заговорници потребе да се подржи жртвовање Аустрије и, поврх свега, давања тајног зајма Рајхсбанци! Пошто је пропао споразум из Стрезе из 1935, уз постојање размирица са Енглеском по питању Етиопије, Италија је 11. децембра 1937. иступила, заједно са Немачком и Јапаном, из Друштва народа. Започео је *descensus ad inferos* (пут у пакао – прим. прев.). То није значило да

се италијанска спољна политика затворила у свој торањ гордости и пустила да све пропадне. Она је у сваком случају морала да осигура своје интересе на Медитерану и на Индијском океану, па је дошло до приближавања са Енглеском захваљујући споразумима склопљеним на Ускрс 16. априла 1938. о слободи кретања кроз Суецки канал и на језеру Тана. До преокрета италијанско-британских односа дошло је након Минхенске конференције. Тек након ње Француска и Енглеска су признале, новембра 1938, италијанска освајања у Западној Африци, док је Италија наставила да и даље буде опрезна у погледу понашања своје „неверне латинске сестре”. (стр. 231–236)

Изгледа да је жртвовање Чехословачке убрзало жељену релаксацију односа Рима и Лондона и то из врло једноставног разлога. Чехословачка је била стожер система опкољавања Немачке и Мађарске, који је изградила Француска, да би се након закључивања Споразума о узајамној помоћи са Москвом претворила у мостобран бољшевизма у подунавским земљама. Такође, мотив несугласица био је и такозвани Јеврејски дом (Jewish Home). Наиме, већ је поминуто да се у дипломатској информацији бр. 14 од 16. фебруара 1938. тврдило да би јеврејско питање могло да се реши стварањем „у неком делу света, али не у Палистини, једне Јеврејске државе”. (стр. 242)

Споразум са Немачком, са којом Италија апсолутно није делила циљеве, потекао је из чисто геополитичких разлога. Требало је да се Италији обезбеди „слободан приступ океанима, што су јој поморске силе забрањивале”, држећи је затворену између Суеца, Малте и Гибралтара. Осим тога, Мусолини је, наравно, тражио враћање Корзике, али под условом деценијског процеса који би у становницима острва пробудио природну тенденцију за аутономијом (стр. 243), као и да Француска одмах испуни своја неубедљива обећања о концесијама, посебно у погледу Џибутија (стр. 246). Војно суочавање са Француском било је те 1938. нешто најгоре што се могло десити. Тако се Италија нашла поново приморана да брани своје право на постојање као силе унутар деликатне и крајње ризичне равнотеже снага.

Став Ди Ријенца о Челичном пакту 22. маја 1939. је врло одлучан и јасан. Споразум је био пун недостатака са многих аспеката, почев од будућег управљања односима између Немачке и Совјетског

Савеза, па све до разграничења сфера утицаја на Балкану и Јадрану, а још више по питању Јужног Тирола. (стр. 249)

Ђано је 21. маја допутовао у Берлин ради разговора са Рибентропом, који му је загарантовао да ће Немачка поштовати „дужи, бар трогодишњи, период мира“. Само дан касније спознао је колико је фаталан споразум који је потписао. Мусолини је од истог тренутка веровао да ће 22. маја 1939. неизбежно следити нови „23. мај 1915“, дан када је Италија окренула леђа Централним силама и приступила Тројној антанти, па му је прва мисао била потреба да најбрже могуће осигура „кућна врата на Бренеру“, у шта је укључио и италијански војни врх. (стр. 257)

Осим тога, Мусолини је због зетове тешке грешке морао генералу Угу Кавалеру да напише званични извештај о исправном тумачењу неких делова Челичног пакта, али и да направи „позориште у чистом италијанском стилу“, обавестивши Хитлера „да ће Италија стати уз Немачку само ако јој обезбеди доставу знатне помоћи у наоружању, муницији и стратешким сировинама“. Требало је да италијански захтеви стигну у Берлин без икаквог знања влада у Лондону и Паризу. Ти италијански захтеви, познати као „Листа молибдена“, били су зацртани на чак 18 милиона тона стратешких сировина: количину „толико велику и у светским размерама, да Немачка ни у ком случају није могла да их задовољи, сем уколико не заустави своје ратне напоре на фронту и унутар земље“. (стр. 258) Баш у овом моменту Ђано је успоставио контакте са једном другом дипломатском реалношћу, паралелном италијанској, али са потпуно другачијим везама – са Ватиканом.

Након избијања (Другог светског – прим. прев.) рата, у периоду пре него што ће и Италија ступити у њега, Ђаново понашање било је крајње двосмислено. Британска тајна служба често је јављала о заверама којима би се оборио Дуче, с циљем да се успостави „нови режим и онемогући улазак Италије у рат, а након 10. јуна 1940, отварањем преговора за постизање мирног компромиса са Великом Британијом“. По мишљењу британских дипломата, ако је Мусолини постао одлучно фило-немачки настројен, свака нада да се привуче на страну Лондона, као 1915, била је веома далека. Ту иницијативу је, наводно, подржавао и краљ Виторио Емануеле III, спреман на једно „уставно решење“ на основу кога би на чело режи-

ма могао да дође баш Ћано, као израз „антинемачког сврставања”. (стр. 273–274) Ћано је врло често разговарао са краљевским наме-сником за Етиопију принцем Амедом од Савоје и Аосте, прозваним „гвоздени војвода”. Он је понудио Лондону „италијанске трупе распоређење у Источној Африци за заједничку борбу против Мусолинија”. Међутим, у стварности, прецизира Ди Ријенцо, све је то била само једна велика „шарада” коју је пре свих прозreo Винстон Черчил: на кормилу је увек био Мусолини, и само он. Човек који је, супротно томе, покушавао да посредује, колико му је то служба дозвољавала, како Италија не би ушла у рат, био је Бернардо Атолико, италијански амбасадор у Берлину: Хитлер и Рибентроп који су га због тога презирали, од Мусолинија су тражили – и издејствовали – његову смену. Заменио га је мање искусан дипломата Дино Алфиери, који је био више наклоњен немачким стремљењима. Ћано га је снажно подржавао и био је убеђен да ће се „ако Немачка изгуби рат, последице пораза сручити и на нас, а ако победи, Хитлер ће нам све концесије скупо наплатити”. (стр. 310)

Пред претњама првих ратних демонстрација немачко-совјетског савезништва, Италија је сматрала да је куцнуо час да обнови идеју о формирању дунавско-балканског блока. Први саговорници у том циљу поново су биле Румунија и Мађарска. Ћано је загарантовао Виктору Антонеску, бившем румунском министру иностраних послова, да Рим неће трпети узурпацију Бесарабије, а мађарском министру иностраних послова Иштвану Чакију, да би одустајање Мађарске од Ердеља било само привремено, док су њена права на Трансилванију беспоговорна. Разумљиво, то је значило играти се са Немачком. Тако је дунавско-балкански пројекат брзо био прецртан. Осмишљен је нови – да се у Финску, која се јуначки борила против „совјетског медведа” – упутити италијански експедициони корпус и да јој се отворе кредитне линије. Али и та иницијатива је убрзо добила само симболичко значење.

За то време Лондон је покушао да веже за себе Италију преко Трговинског ратног споразума, који би јој дао статус најпривилегованије међу неутралним земљама. У вези с тим постојала је опасност да угаљ који би Италији стизао из Немачке од 1. марта 1940. буде сматран за „кријумчарену робу”. Ћано је, међутим, од ове уцене успео да се извуче схвативши да би даље оклевање ставило Ита-

лију на милост и немилост Немачке попут остатка Европе. Зато је заједно са тастом размишљао о једном *паралелном рату*. Мусолини и Ћано су се у близини Бренера поново срели са Хитлером, надајући се да ће успети да одложи ступање Италије у рат, наводно, у очекивању побољшања италијанске финансијске ситуације. Мусолини је признао Ћану да у сусрету намерава да опонаша Бертолда, лика из дела (италијанског писца и комедиографа – прим. прев.) Јулија Цезара Крочеа, који је, осуђен на смрт, затражио и добио допуштење да сам тражи дрво за које ће бити обешен, па га никада није ни пронашао. Ди Ријенцо коментарише: „Пун старинске сељачке лукавости своје родне Ромање и одлучан да, евентуално, изађе на мегдан тек ако се укаже 'прилика за сигурну победу, све у зависности од тока рата', Дуче се припремао за јужнотиролски састанак са прецизном намером да настави да се угледа на потезе 'кунктатора' Квинта Фабија Масима” (римског политичара и војсковође из времена Другог пунског рата, познатог по одуговлачењу и добијању на времену – прим. прев.). (стр. 301–302)

У међувремену је ступио на снагу британски ембарго на угаљ. Затворен је и Суецки канал и Гибралтар. Разумљиво, то је допринело да се Мусолини разбесни, тим пре што је Енглеска предложила Италији да је снабде половином њених годишњих потреба за угљем, при чему је заузврат тражила доставу савезницима авиона, топова и тешког наоружања. Мусолини је то, наравно, одбио, па је блокада овога пута ступила на снагу. Само захваљујући Швајцарској која је дозволила транзит немачког угља преко кантона Тичино и Ломбардије – детаљ који се често заборавља, а који (историчар Паоло – прим. прев.) Паолети не заборавља да истакне – Италија је могла да се донекле снабде угљем, везујући се, фатално, још више за Немачку. (стр. 308–309)

Италија је, дакле, објавила рат западним силама 10. јуна 1940. и започело је, по Ди Ријенцу, пребацивање одговорности за тешке грешке које је Ћано тада починио. (стр. 325–326) И одавде почиње најинтересантнији и најузбудљивији део његове биографије.

Примирјем у вили „Инчиза” (24. јуна 1940) између Француске, Италије и Рајха, Ћанове амбиције, које су ишле ка италијанском ширењу у централној и северној Африци све до језера Чада, страховито су ограничене. Деморалисан је, са очекиваним последицама, ита-

лијански дипломатски и војни врх, који је Ћану недвосмислено указао на стратешку штету нанету незаузимањем Бизерте. (стр. 335–337) Ипак, Ћано је видео потписивање Тројног пакта са Јапаном као облик компензације на немачку иницијативу да у интересну зону Челичног пакта укључи и Југославију, Мађарску, Румунију, Бугарску и Словачку. Сарадња са великом азијском силом могла је, по Ди Ријенцу, да буде противтежа немачкој монократској свемоћи. Италијанска влада је „имала за циљ формирање мултиполарног система са 'трансверзалним осовинама' које би се међусобно балансирале унутар једног широког евроазијског, руско-немачког савезништва, заједно са сателитским источно-европским државама". (стр. 337) Нажалост, потписивање Тројног пакта није произвело овакав резултат.

Мусолини је више пута пожуривао своје генерале да нападну енглеске положаје у северној Африци, посебно у Египту. И начелник немачког генералштаба је инсистирао на томе. Италијанско-немачка контрола над Суецом би им, наиме, омогућила апсолутну контролу источног Медитерана, чиме би се задао смртни ударац Енглеској чија би жила куцавица била уништена. Док је, с једне стране, генерал Родолфо Грацијани, командант италијанске Десете армије распоређене у Египту, упозоравао да италијанска морнарица још није у стању да се на Медитерану носи са британском флотом, с друге стране је Мусолини био врло узнемирен будућим немачким присуством у Африци, па је то дуго оклевање изазвало слом фронта код Сиди Баранија и британско заузимање Киренаике.

Овакав трагични развој ратних операција, заједно са оним што Ди Ријенцо зове „грчки Капорето“, допринео је снажној промени стратешких позиција на Медитерану у корист Енглеза. Генерал Висконти Праска починио је суштинску грешку када је започео ратна дејства, искрцавши снаге у залив Арте средином јесени, када су тамошњи земљани путеви којим је требало да се крећу италијанске трупе ка унутрашњости због честих киша постали непроходни. Подржавајући све то, Ћано је испровоцирао грчког министра иностраних послова Метаксаса да преиспита своје дипломатске односе са Лондоном. Тако је британска армија стекла позиције у јужном Јадрану на штету италијанске морнарице, што је довело до немачке војне интервенције на Балкану и приступања Мађарске, Румуније,

Словачке и Југославије Тројном пакту и све то у корист Немачке, при чему је и Турска пожурила да прогласи неутралност. „Од 6. до 30. априла ратна машинерија Вермахта протутњала је Југославијом и Бугарском, здробила Грчку и одатле избацила британски експедициони корпус ојачан са неколико аустралијских и новозеландских бригада. И све то без учешћа италијанске војске којој је Немачка наметнула да се ограничи на враћање изгубљене територије у Албанији, да се утврди на граници са Грчком и да се припреми за покрет тек након што фелдмаршал Вилхелм Лист својим трупам пробије грчки фронт.” (стр. 364) Тиме је, може се рећи, Мусолинијева амбиција да тријумфује на Балкану уместо у Африци потпуно пропала.

Ди Ријенцо анализира Ћаново понашање у односу на енглеску понуду примирја и преиспитује историјске претпоставке према којима је Ћано уз помоћ Лондона намеравао да наследи Мусолинија на челу италијанске владе због своје наводне германофобије. У корист такве могућности интервенисале су и САД. Председник Рузвелт је (стр. 369), наиме, посредовао са идејом да „откачи” Италију из „неприродног” савеза са Немачком и прихватио да је Италији потребно територијално проширење и контрола над Суецким каналом.

Шта год да се налазило у позадини, односи Мусолинија и Ћана били су непоправљиво нарушени. Хитлер је критиковао Мусолинија што се заглибио у „грчке мочваре и загубио у њеним брдима, а да није макар узео у обзир савет да ’то одложи за боље време, а да муњевито окупира Крит’”. Али то није било све јер је офанзива на Грчку „закомпликовала немачке односе са Москвом, баш у моменту када је Молотов одбијао да ’преусмери руске амбиције ка Истоку’ и показивао растућу заинтересованост Русије за Балкан”. (стр. 378)

Подразумевало се да је из дана у дан италијанско јавно мњење почело да развија одбојност према Ћану, па му је стога било ускраћено свако појављивање у јавности иако је задржао место министра иностраних послова. Потом је и де факто деградиран тиме што је послат без обезбеђења у састав 105. бомбардерске ваздухопловне групе на тромесечну службу у војну базу Палезе код Барија. У министарство иностраних послова вратио се тек 24. априла 1941, али са смањеним овлашћењима. Ди Ријенцо, с тим у вези подсећа, да је „одлука да Ћано може да ради, али само под туторством, била доне-

та надасве по Хитлеровом диктату изговореном у Бергхофу 19–20. јануара. Након тог датума [...] Ћано није донео ни једну једину одлуку која није била поднета Канцеларији Рајха на одобрење. То је, више од свега, значило да је 'и сама Италија изгубила сваку независност од Немачке [...]'. (стр. 398)

Ово је било најочигледније у једном посебном случају. Био је то напад Немачке на Совјетски Савез, рат у ком је и Италија морала беспоговорно да прати Немачку. Ћано је, баш као и његов таст, гајио наду да ће тај рат бити кратак, али је, како пише Ди Ријенцо, „пред фанатичним отпором Стаљинових дивизија, у Мусолинијевим мислима почела да се рађа спознаја да се на Источном фронту ситуација развија супротно од очекиваног и да је оном што је Фирер дефинисао као 'најбржи и најмонструознији рат освајања, потчињавања и уништења наше ере' претио ризик од заустављања и непостижања главног циља." (стр. 419–420) Отуда Ди Ријенцо истиче једну од Ћанових мистификација забележених у *Дневнику*. По Ћану, Мусолини је био у потпуности песимиста, посебно након склапања енглеско-руског савезништва, уз бојазан да је Немачка лоше проценила рат у сарматским равницама. У стварности, Хитлер је био тај који је Мусолинију рекао да није предвидео да би рат против Совјета могао да буде дужи и тежи од планираног.

Тако је Италија поново почела да тражи начин за склапање мира с циљем да на најбезболнији и „никако војни" начин изађе из немачко-совјетског рата. Овоме је допринела не само ситуација на фронту у Северној Африци већ и на Пацифику. Ди Ријенцо подсећа да је командант Гестапоа и тајне СС службе у Риму Херберт Кеплер запленио документа италијанског министарства иностраних послова која су ушла у састав „црне књиге", чија је намера била да прикаже заједничке покушаје Мусолинија и јапанског премијера Хидеки Тоџа да изађу из рата са Русијом. Овакво понашање „мањих сила" потписница Тројног пакта сигурно није обрадовало Хитлера (стр. 424), убеђеног да би мирољубиво отварање према Кремљу било штетно из најмање два разлога: руских циљева у погледу западног црноморског басена (укључујући ту и Румунију и Бугарску) и мореуза, као и недовољности италијанских трупа на Сицилији да се супротставе напредовању савезника, због чега би Немачка морала да тамо упути појачање.

У међувремену Ђано је наставио да јача односе са Ватиканом, који се нимало није радовао могућности победе Русије. Тако је 6. фебруара 1943. био разрешен дужности министра иностраних послова, које је *ad interim* прешло у Мусолинијеву компетенцију, па именован за амбасадора Италије при Ватикану, где се нашао у блиским контактима са америчким опуномоћеником послова при Светој столици Харолдом Титманом. У том моменту Ђано је оцењиван као *прави човек на правом месту*. (стр. 428) Ето због чега Ди Ријенцо назива „зета режима” и „Таљераном фашизма” (мисли на француског дипломату Шарла Мориса де Таљерана-Перигора, што је уједно и наслов трећег поглавља књиге – прим. прев.) објашњавајући и због чега су, како Совјетски Савез, тако и Ватикан били парадоксално сагласни у одбијању безусловне капитулације сила Осовине како је одређено на конференцији у Казабланки (14–24. јануара 1943). „С једне стране, Стаљин је знао да би му званично прихватање диктата из Казабланке онемогућило да потпише компромисни мир са Хитлером, који никада не би прихватио тако увредљиве услове. С друге стране, папа Пачели се прибојавао да би Рузвелтов захтев могао да одклони сваку недоумицу код немачког врха о склапању мира са Русијом и наведе га чак на потписивање неке врсте споразума из Брест-Литовског, овога пута у корист Совјета, чиме би се читава источна Европа предала у руке совјетских атеиста.” (стр. 429) До стварања онога што Ди Ријенцо сликовито назива „Челичним пактом” између Беле куће и Свете столице дошло је због неактивности италијанског двора и неуспелих покушаја преокрета у редовима фашиста у корист прекида рата.

Све је то Ђано чинио из личних разлога. Чврсто уверен да треба пустити Италију да претрпи катастрофу, био је убеђен да ће се тада савезници обратити њему и поверити му да формира владу. „Ето због чега је Ђано оклевао да од државног секретара Ватикана затражи посредовање за покретање преговора са савезницима!” (стр. 432) Пре него што ће бити разрешен министарске функције и прећи на другу, 2. фебруара 1943. подржао је смену генерала Уга Кавалера и постављење генерала Виторија Амброзија на чело генералштаба италијанских оружаних снага. Кавалеро је често испољавао оштро неслагање са Мусолинијем у погледу рата и зато га је требало заменити са неким послушнијим.

Такође, Ћано је био један од скривених главних завереника који су стајали иза „Грандијеве агенде”, односно збацивања Мусолинија на заседању фашистичког Великог већа 25. јула 1943. године. Ди Ријенцо сугерише да су међународни субјекти који су то подржали били увек исти. Ћано је рачунао на најмање две полуге које је у датом моменту могао да употреби да би поново постао „Таљеран фашизма”. Ди Ријенцо наводи: „С једне стране, Костанцов син је сматрао да може за себе да искористи симпатије Ватикана и снажни антиратни италијански лоби окупљен после губитка Либије око моћног генералног директора Фијата Виторија Валете. С друге стране, био је уверен да гаранцију успеха његовог маневра у Вашингтону и Лондону, али и пред италијанским јавним мњењем, фашистичким па чак и оним антифашистичким, чини његова (највећим делом лажна) фама бескромпромисног германофоба.” (стр. 453) Интересантна је и мрежа канала преко којих је Ћано из Ватикана покушавао да ступи у контакт са Ентонијем Идном ради збацивања таста. Реч је о италијанско-пољско-португалским везама, о чему Ди Ријенцо пружа крајње детаљан и занимљив опис.

Након државног удара од 25. јула 1943. Ћано, кога су и у Ватикану сматрали за „мртваца који још хода”, започео је живот као бегунац. Ентони Идн ставио га је на листу ратних злочинаца Осовине, док је Фирер изјавио да би био спреман да спасе Дучеа, али не и његовог зета који је морао да плати за своја дела, што се шест месеци касније и догодило.

Последње поглавље трећег дела књиге поетично насловљено „Проклетство Атрида” са освртом на судбину која је задесила потомке краља Троје, јер „крв тражи крв”, несумњиво може да се сматра једним од најбољих делова књиге, надасве и због судбине драгоценог *Дневника* нашег Ћана, који је од велике користи како би се приказала и доказала његова хипотетична и лажна германофобија.

Ретко високим и необичним приповедачким талентом, уз *lascia ubertas* прекаљене вештине синтезе која одбија и одбацује симплицизам разума херменеутичког приступа чиме третира сваки, па и најмањи аспект материје којом се бави, Еуђенио ди Ријенцо је успео да сплете у једну јединствену обимну и целовиту монографију судбину Италије и оних који су је у својим рукама држали у добру и у злу, у периоду који је претходио њеном потпуном преображају, ка-

ко у националном смислу, тако и у оном политичком, као државе. То му је пошло за руком детаљном и дубинском анализом, највећим делом заснованом на дипломатској грађи различите врсте и порекла. Такође, приступ који је аутор одабрао за суочавање са материјом довео је до историјске анализе дистанциране од режимских клевета и лишене олакхих интерпретација, „луцидне и непристрасне“, испуњене осећањима пијетета којим је Бенедето Кроче „препоручивао да се треба руководити, чак и када се просуђује о периоду фашизма“. (стр. 20)

*Превод са италијанског:
др Радмила (Мила) Михајловић*